

erotika i politika

[propitivanje teorijskog uz romane
i pripovjesti milana kundere]

sead alic

EROTSKO, POLITIČKO I POJMOVNO

Struktura Platonove spoznaje, kao svojevrsnog oblika sjećanja svega što se s rođenjem (zaboravom) ostaje s -onu stranu života- dobija danas, nako 2500 godina, svoju socijalnu paralelu u životima one -sorte- intelektualaca koja se rada na istoku, a zalazi na zapadu; onih ljudi čije će uskrnuće u obliku političke rehabilitacije uvijek iznova biti potvrdom farizejstva političkih guslara, odnosno potvrdom problematičnosti horizonta politike. Kundera, Forman, Kolakowski i slični, napuštaju domovinu da bi se sjećali; sjećaju se da bi spoznavali (određivali) i borili se protiv zaborava. Kada Kundera -smiješta- Čehoslovačku u središnju Evropu, on samo želi prizvati svijesti sećanje jednog naraštava. Kada literarno -uglazbljuje- neke povijesne činjenice, on ih zapravo izvoni izvan granica domovine, izvan dometa velikih meštara zaborava, u ona područja u kojima one mogu započeti svoj vlastiti život.

Zenu zna onaj koji je napušta; tko je s dovoljne udaljenosti mjerio blizinu; tko je proglašavao važnim i tjerao; tko je varao. »Najjače zove domovinu koju smo izdali«, zapisuje Kundera nakon što je otišao.

Tijelo je prvi, osnovni i ujedno naopćenitiji pojam logike na koji život navodi. Prazno kao bitak, kao biti, kao organizaciono tijelo, kao razna tijela koja svojom bezličnošću jasno daju do znanja da nešto treba ostati nenasim.

»Svlaču ju je, a ona je stajala gotovo nepokretna. Kad ju je poljubio njene usne nisu odgovorile na dodir njegovih usana. Ali onda je iznenada osjetila da je dolje vlažna, i uplašila se... Kad bi glasno rekla svoje da, kad bi se dobrovoljno uključila u tu ljubavnu scenu, uzbuđenje bi minulo. Jer duša je uzbuđivalo baš to što tijelo radi protiv njene volje, što je izdaje, a ona tu izjavu posmatra.«¹

Individualno se podvrgava općem u političkom zakonu i u tom podvrgavanju nalazi sebe slobodnim. Opće je prazno kao prava kategorija, kao metafizički pojam u Hegelovoj kritici Kanta, kao tijelo mlade junice na koje kauboji utiskuju žig, kao tijelo žene političkog funkcionara. Upravo to tijelo Kunderin junak bira za akciju: »Posmatrao sam Helenino lice, crveno i unakaženo grimasom; položio sam na to lice dan; položio sam dan na njega kao na predmet koji mogu okretati, prevrtati, mrviti i gnječiti, i osjećao sam kako to lice prima moj dan upravo tako, kao stvar koja želi da bude prevrtna i mrvljena; okrenuo sam joj glavu nekoliko puta, a onda se to okretanje iznenada pretvorilo u pravi šamar, a zatim drugi, pa treći. Helena je počela ječati i plakati, ali to nije bio plač bola, nego plač uzbuđenja, njena se brada uzdizala prema meni, a ja sam je udario i udario; onda sam vidio kako se ne samo njena brada nego i njene grudi podižu prema meni i tukao sam je (nagnut nad njom) po rukama, kukovima, po grudima...«²

Može li se do opećenosti, ispraznosti i udaljenosti političkog tijela doći posrijedom tijela žene koja može eventualno igrati možda bitnu ulogu u životu jednog od aktera politike? Otkle ideja da se političko tijelo nagrizne šamarima kojima se u prividu seksualne igre obasipa žena funkcionara, odnosno kojima se prodire u intimni svijet onih koji o intimi drugih donose odluke? Kakvo to iskustvo tjera Kunderinog junaka na konkretan čin koji tragove ostavlja na koži?

Metafizika je pretpostavljala iskustvo, ali ga je ipak proglašala iz svog vidokruga. »Teorija pojma« je pretpostavljala da je pojam tako bogat mogućnostima da se iskustvo neće naljutiti što je u svemu obstojeće kao pretpostavka, ali i uredno zaobiđe. »Mišljenje« se protizvelo u evidentiranje rezultata o stvarima koje su jedini sadržaj mišljenja, ali koje nikako da zasluže pozornost samog mišljenja. Empirizam samo za nijansu neprihvatljiviji; umjesto da iskustveno destruiru »tvrde« misaone kategorije on kategorijalno određuje pojedinačno kao element iskustvenog.

Pobuna protiv općeg ustajanja je protiv apstrakcije politike u kojoj se političko nadomjestila ideološkim, ideološko realizira agitpropovskim, a ovo u ime općeg i budućeg negira svaku individualnost. Pobuna protiv općeg neprihvaćanja je svodenje filozofije na znanost o terminima gdje se sav trud sastoji u pre-

nošenju situacije (problema) konkretnosti u adekvatne ili »najte- nite« pojmove (termine). Time se onemogućava ne samo filozofija nego i prodor koji bi uz nju bio moguć. Pobuna protiv općeg je šamar koji nužno nosi individualan pečat. To je čin koji svojim otklonom, »ludošću«, osobenošću... tjera corpus filozofije u mazohističku seansu.

Tijelo je u početku apstraktno i pusto poput pojma bitka. Strast u njemu probudena je tek s razdorom, iščalenjem, nagnošću... Političko tijelo svojom podijeljenošću budi strast. Primanjem »bratskog šamara« budi se potmula erotika kao evidencija razdora. Otvaranjem prema iskustvu i filozofija je budi- la strast. Neuspjeh najviše govori o karakteru otvaranja.

Erotika, kao tjelesna žudnja, kao eros tijela, u svom temeljnom značenju ide »preko« tijela. Tamo gdje se ona pojavljuje je svladano otklonom. Gdje tijelo pak caruje, na djelu je biologija, prirodni zakon, prirodni nagon, red prirode propisan ljudima koji se razmnožavaju. Gdje se caruje tijelom, na djelu je strast. »Istina« bačena među ljude kreće se između reda prirode (u kojemu je tijelo biološka, reprodukcijona cjelina) i reda društva u kojemu tijelo uzrasta do, moralnim i pravnim zakonima osigurano, indentiteta.

Erotika tijela prebiva u njegovoj laži, u hodu rubom smisla i reda; u grušanju od sterilnih političkih tijela kojima caruje biologija.

Tijelo se samo u sebi cijepa na muskulaturu i otklon. Politika se cijepa na ideologiju i opoziciju. Lažna svijest politike nije samo laž političkog sistema ili jednog vlastodršca. Fijek je prije svega o temeljnoj lažnoj mogućnosti da se u sferi politike nađe odgovor za čovjeka. Izokrenuta je ne samo postvarena, fetišizirana svijest — sam corpus politike tako je uspostavljen da njime caruje prazna opećenost. U suprotstavljanju takvom tijelu, u onoj svijesti koja je od ideologije nazvana lažnom ili opozicijskom... zbiva se erotika, erotika koju filozofski pojam može tek naslutiti.

Nasuprot građanskom pojmu politike, s godinama Oktobra, stupa na scenu koncept »političkog prevrata«, tj. »revolucionarnog dokidanja građanske politike«. Pitanje koje se nameće nužnim u tom kontekstu je: Kako nazvati nesumnjivu strast tih godina, strast koju i Kundera evidentira u komunističkom prevratu četrdeset i osme? Je li i to oblik koji izmiruje eros i politiku — u kojemu se ljudski djeluje kroz politiku, a sama se politika istinski brine o čovjeku? Kundera zapisuje: »Opećenost u kojoj smo živjeli obično se naziva opijenost vlašću. Ali (uz malo dobre volje) mogao bih izabrati i manje oštre riječi: bili smo opijeni poviješću: bili smo opijeni time što smo uzjahali na njena leđa i osjećali je pod sobom. Sve to, zaista u najvećem broju slučajeva razvilo se u odvratnu težnju za vlašću, ali (kako je sve ljudsko obično dvostrano) u svemu tome (možda najviše kod nas mladih) bilo je sasvim idealističkih sluzija da s nama počinje ona epoha čovječanstva u kojoj čovjek (nijedan čovjek) neće ostati izvan povijesti, ni pod petom povijesti, nego će njome upravljati i stvarati je.«³

Dok »haganje na njenim leđima« zastaje na funkciji negiranja animalnog igrom, riječ je o erotičkom otklonu od biologije. »Uzjahivati« pak — tako da refleksija iznosi namjeru na vidjelo — to već znači podjarmljivati i podvrediti, to jest biti u vidokrugu moći i vlasti. Na sličan način i šamar može biti umjetnošću samo na rubu na kojemu se lako može pretvoriti u neuspjeh, u odbacivanje. Filozofija će pak biti šamar ukoliko se corpus filozofskih tekstova okrene u trenutku koji »obuhvaća mislima«.

NOVOKOMPONIRANA MLADOST

Kao specifičan »medij djelatnosti politike« pojavljuje se mladost. To je ona ista mladost koja kao reklama ideja na nebu simbolizira perpetuiranje potrošačke svijesti. Potkožno djelovanje ideologije mladoličnog ide pod rukom s političkim zazvicanjem mladosti. Regrutiranje kupaca proizvodnjom opterećenja mladoličnog izgleda, do regrutiranje koje lasjakuji pronomi kupca u mladost, ide paralelno s političkim regrutiranjem koje provodi ideologija kao lažna zamjena politike. Politika, služeći se ideološkim katekizmima nalazi u mladosti egzekutore koji nemaju predodžbu »cjeline laži«.

»Ove gačice bude u vama zvijer« — tako otkrili glasi slogan reklame kampanje za prodaju serije muških gačica, o čijim koncancijama raspravlja W. F. Haug u *Kritici robne estetike*. Energija, volja, muškost, taština... sve će to biti na vašoj strani, i sve će to biti zadovoljeno, ako nasjednete na proizvodnju potrošačke svijesti i prihvatite žudnju za mladost.

Ništa manje ne obećava politika: »Vi ste pravi nasljednici«, »vi ste naša prava omladina«. Broj fraza srazmjern je broju reklamnih političkih agenata. Kroz Kunderinu prizmu borbe protiv zaborava to glasi ovako: »Djeco, vi ste budućnost, rekao

je i ja danas znam da su to riječi imale drugačiji smisao nego što se na prvi pogled čini. . . djeca nikada se ne osvrću, uzvikuju je i to je značilo da nikad ne smijemo dopustiti da nam budućnost posređe pod teretom sjećanja.»⁴¹

Prošlost ionako, dodaje Kundera u romanu »Život je negdje drugdje«, »nosi haljinu od tafta koji mijenja boje.«⁴²

Biro ili politički uređ za prekrajanje povijesti (dorađivanje povijesti) vodi brigu o svakom čovjeku. Uredne dokumentacije o ljudima u neuredno doba; precizne informacije nepreciznih dočimnika, i etiketa je nalijepljena. Sudbina se iz sfere religijskog i mističnog preselila u svoju sekulariziranu političku verziju. »Počeo sam shvaćati da nema te sile koja bi mogla izmijeniti sliku moje ličnosti, koja je pohranjena negdje gdje se u najvišim mjestima odlučuje o ljudskim sudbinama; shvatio sam da je ta sila (ma koliko ne bila slična meni) mnogo stvarnija od mene samog; da nije ona moja nego da sam ja njena sjena; da nije ona kriva što mi nije slična, nego da sam ja kriv što nisam sličan njjoj; da je ta nesličnost moj kriz koji ne mogu stresiti ni na kog, koji moram nositi sam.«⁴³

U što se može uzdati osvajač vlasti uronjen u kompromitirajuću igru prošlosti ako ne u proizvođenje nove svijesti, nove nekompromitirajuće mladosti, nove novokomponirane energije. Ideja ideje svuđena je na ideološko odrednicu pedagoškog rada. »Povijest se razotkriva kao borba nezrelih za energiju kojoj će se na leđa tovariti vlastita slika »zrelosti«. Argumenti bivaju zamijenjeni brojem učenika, brojem zavedenih obećanjima. Gdje je filozofija? Nova je samo još nova pedagogija. Govoreći o energijama koje su u obliku mladica iznosile revoluciju, Kundera zapisuje: »I oni su prije svega bili djeca koji su svoja, nespretna lica prekrili maskom koja im se činila najpodesnija, maskom asketski tvrdog revolucionar.«⁴⁴

Slika mogućnosti rasijeca povijest na lice i naliječe. S jedne strane, riječ je o želji da se konačno povijest uspostavi horizontom ljudskog djelovanja. U tom kontekstu Hegelovo određenje svjetske povijesti kao »napredovanja u svijesti o slobodi« pretvara se u pokušaj uspostavljanja slobode u samoj zbilji. S druge pak strane, »revolucionarna« zbilja postavlja pitanja utemeljenosti svog ishodišta, silkajući bojama neslobode. U tom kontekstu i povijest se pokazuje drukčijom: »I povijest je strašna, jer se tako često pretvara u igralište nezrelog Nerona, igralište nezrelog Napoleona, igralište fanatizirane mase djece kojih se imitirane strasti i primitivno postavljene uloge neobekivaše pretvaraju u katastrofalnu stvarnost.«⁴⁵

Ako politika omogućava da individualni prohtjevi, nazori, želje i potrebe funkcionara politike dođu do izražaja i provode se kroz institucije koje trebaju posredovati građanske pojedinačnosti i ono opće — onda se tu politika pokazuje kao lokalno obojena ideološka laž. Ako takva politika Kunderinog junaka tjera na prisilni zatvorski rad zbog šale (u osnovi zbog zabrane igranja sa simboličkom ideološkim aksiomom), onda se opravdana pokazuje to što se stranice šale pretvaraju u jedan veliki protest. Ako je pak i sam kao mladić sudjelovao u euforijama koje je ta politika stvarala oko promjene svijeta, onda se pisac također s pravom pita o aspektu mladosti u kojem se ona pokazuje slijepom pratiljom toredorskih crvenih marama: »Mladost je užasna. To je pozornica po kojoj u visokim koturnima i u najrazličitijim kostimima hodaju djeca (navodno: nevina djeca) i izgovaraju naučene riječi koje tek napola razumiju, ali kojima su fanatički odana.«⁴⁶

Sumnja u mogućnosti parcijalnog ostvarenja zbiljske slobode u planetarno povezanom i objedinjenom svijetu, vraća misao na specifičan način Hegelu: političke zajednice pokušavaju na sve načine proizvesti »napredovanje slobode u svijesti« svojih građana. Obrnute tako Hegela na glavu, i na Istoku i na Zapadu vode reklamne kampanje kojima cilj nije istina (kao što ustaloma u robnoj propagandnoj kampanji nije cilj prosjedivačnije upotrebnosti), cilj je političke kampanje da se stvori određeni privid slobode i izuzetnosti. I propaganda i politika sustave vrijednosti zamjenjuju sustavima utisaka koje žele proizvesti kod konzumenata: »Tehnika stvaranja i laniranja za štithim znakova tokom svog razvika neposredno je izvršila najjače utjecaje na politiku. Tako je recimo Gerhard Vlogt istakao kako Gebelsa i njegovu tehniku propagande treba shvatiti kao »stručnjaka za zaštitne znake« na koga su odlučno uticali specijalisti za reklamu i, ne na posljednjem mjestu, američki kapitali. »Takovana ideologija Hitler — fašizma može se ispravno predstaviti tek na osnovu ove, cinčne, beskrupulozne reklamne tehnike« kaže se već u Lukačevom razaranju uma.«⁴⁷

LIRIKA I POLITIKA

U diskusiju o mogućnosti odnosno nemogućnosti lirike danas, Kundera se uključuje na specifičan način. Njegova knjiga Život je negdje drugdje britka je i ironična negacija lirike. Para-

lele koje se povlače između psihološke i političke nezrelosti — uz bok načinu na koji se liričari »predaju svom materijalu«. »Prijava plahtu svijeta«, sugerira Kundera, ne podnosi nelegitimiranje pred samosvijesću. Ono što je išlo pod rukom do sada: mladost, nezrelost, politika, propaganda, tijelo i jak, dobiva društvo lirike kao nadomjestka za monističke težnje nezrelosti: »U nezreloom muskarcu još vrlo dugo živi čežnja za sigurnošću i skladiom onog svemira koji je u majci ispunjavao sam sobom, a živi u njemu i strepnja (ili groza) od svijeta odraslih, svijeta relativnosti u kojem se gubi kao kap u moru tudine. Zato su mladi strastveni monisti, izaslanici apsolutnog; zato liričar sanjareći stvara vlastiti svemir stihova; zato mladi revolucionar želi apsolutno nov svijet iskovan od jedne jedine jasne misli; zato ne podnosi kompromis ni u ljubavi ni u politici.«⁴⁸

Kundera tka klopku za svog junaka: što su nakane Jaromir liriske, Kundera slika tamniju podlogu realnosti (pjesme o tijlu i neuspjeh pred vratima kupaone, san o ljepoti i tijelu i neuspjeh s djevojkom s filmske akademije; duhovni kontakt s majkom koji se izokreće u nemogućnosti komunikacije s drugim ženama, težnja za ozbiljnošću i izdajom brata jedine žene koja mu je istinski »pripadala«). U svemu tome čini se da je Kunderi manje stalo da prikaže određeno doba, vrijeme. . . koliko da razobliči »samokrivjenu nezrelost« lirike i mladosti. S jedne strane, tu je neuhvatljivo iskaza lirike koja je, kako Kundera zapisuje, »predio u kojem svaka tvrdnja postaje istinita«; s druge pak strane, ono što je važnije — svojom maksimalnom subjektivnošću i otvorenosti za doživljaj, bez posredovanja iskustva, dakle uz maksimalnu mogućnost ideološke indoktrinacije — lirika postaje područje u kojem ideologija može zadobiti najveću objektivnost. Paradoxično ali indikativno: upravo je područje lirike bitno vlastodršcima, jer govoreći o politici, ideologiji, trendu, revoluciji. . . lirika svojom »iskrenošću«, sugestivnošću, doživljajnošću — daje ideologiji pečat objektivnosti. Otuda je pravi horizont knjige Život je negdje drugdje onaj na kojem se propituje društveni kontekst odnosno njegov upliv u svijet lirike: »Nismo odbrali te godine«, kaže Kundera, »zato da ih portretiramo, već samo zbog toga što nam se učinilo da su one jedinstvena klopka za Rimbauda i Ljermontova, jedinstvena klopka za liriku i mladost.«⁴⁹

Nije međutim stvar u tome da lirika koja slijedi politiku nužno bude lađa. Koristeći se mogućnošću da doživljajem maskirano laži (koje romanopisci nisu uspjeli skriti) liričari su, smatra Kundera, ostavljali pjesme koje su svojim iskrenim prikazom indoktriniranog doživljaja bile zapravo u lijepe i istinite — u svakom slučaju iskreno doživljene. Pjesnici su, dodaje Kundera, »doživljavali tjerajući osjećaje do uspanja dok se nad horizontom nije razlila duga, prekrasna duga, nad tamnicama.«⁵⁰

Trebalo bi, međutim, isto tako približiti sljedeće: Koliko god Kundera govori protiv lirike, odnosno protiv nezrelosti koja svoje psihološke potpore nalazi u kovanju vlastitog poetskog univerzuma, on isto tako implicite, zapravo jače, pomoću lirike kritizirava vrijeme preravna u kojemu se liriska istina otkriva u laž. U tom kontekstu treba razumjeti i Kunderinno korištenje slika iz života liričara (npr. poput slike o Baudelaireovoj majci) premda se mora priznati da to nije uvijek urađeno potpuno legitimno. Kunderine su knjige ispovijedi čovjeka koji »istražuje« dubinu, snagu i karakter vlastitog osjećaja: iskrenog i iskorištenog, revolucionarnog i reakcionarnog, osjećaja koji kaže da se rade velike povijesne stvari i istog tog osjećaja koji će kasnije samu povijest degradirati na igru nezrelih ludaka.

Može se s pravom tvrditi da je zapravo riječ o drugom polu pobune koju je upravo i poveo i registrirao jedan liričar: Baudelaire. Riječ je o Baudelaireovom dokidanju -auratskog- lirskog doživljaja. I Baudelaire i Kundera govore zapravo o kontekstu u kojem je moguća odnosno nije moguća liriska poezija.

Kundera, misleći unutar svog historijskog i političkog konteksta, operećuje lirsku istinu DUGAMA IZNAD TAMNICA, da bi u osnovi zahtijevao dokidanje svjetlosti i auratičnosti politike unutar koje, zbog utemeljenosti u iskrenosti doživljaja, lirika zapravo nije moguća. U sferi političke, idološke, auratske, kulturne piramide laži, ogledalo lirike ogledalo je koje nužno odslikava nezrelost.

POETIČKO USTROJSTVO LOGOSA

Pitajući se na početku *Nepodnošljive lakoće postojanja*... je li težina zaista strašna, a lakoća divna?, Kundera književno podastire heraklitovsku vezu o suprotnostima i inklinira romantičkom doživljaju svijeta. Težina u Kunderu može biti lagana isto kao što Hegelov duh u svojoj općenitosti može biti konkretan (jer je iz -- posredovan). Lakoća može biti teška koliko i filozofija koja bježi pred metafizikom u pozitivno izgrađuje svojevrstan metafiziku.

Svaki komercijalni film trudi se da pruži pokoji lajt-motiv koji će kao integracijski tivo ponavljati u filmu. Od načina korištenja lajt-motiva uveliko ovisi odnos gledalaca prema filmu. U prvih petnaest stranica Kundera tri puta ponavlja Tomaševu misao o Terezi kao djetetu koje je netko u smolom odloženoj košarici poslao niz rijeku i koje je on izvukao i položio na obalu svog kreveta (stranice 11, 12 i 15) da bi na šesnaestoj stranici u ljubav koja se radala stavio u historijski kontekst: «Da farosova kći nije izvukla iz talasa košaru s malim Mojsijem, ne bi bilo starog zavjeta, ne bi bilo naše civilizacije! Toliko starih mitova počinje tako da netko spasava odbačeno dijete.

Da Polib nije usvojio malog Epieta, Sofoklo ne bi napisao svju n ljepšju tragediju!»¹¹

Prostor se osvaja ponavljanjem koje je zapravo sjećanje. Historijsko sjećanje kadrirano suvremenim medijem. Području Kirkegaardove teze o sreći koje se pronalazi u ponavljanju odgovara Hegelova projekcija Platonove ideje spoznaje kao sjećanja. Duh je popršte djelotnosti metafore koje individualni doživljaj smiješta u kontekst općenitosti: «Tomaš tada još nije bio svjestan toga da su metafore opasna stvar.»¹²

Nužno je ono na što smo osuđeni: kao individue osuđeni smo na prožimanje s općenitima. Metafora je instrument otkrivanja *Poetičkog ustrojstva logosa*. «Eine metaphor komt vor, wen man in der und der Weise betrachtet, so wie es vorkommt, das man niest, wen man in die sonne schaut.» (Valery)¹³

Poetičko je ustrojstvo logosa izvan horizonta -poetiziranja logosa- isto onako kako se govor o Kunderinim upotrebljavanju muzike u literaturi razlikuje od glazbene strukture djela. To što se Kundera često koristio glazbenim motivima govoreći o Češkoj, odnosno o češkoj nacionalnoj glazbi, ideološkiosti rock-and-rolla... razlikuje se od forme Kunderinih varijacija koje su glazbenog karaktera. Tako se, na primjer, već u prvim dijelovima *«Nepodnošljive lakoće postojanja»* Beethovenova fraza iz njegovog posljednjeg kvarteta *Es muss sein* uvodi u igru ponavljanja iz koje izrasta još jedna čvrsta spona između Tereze i Tomaša. Na stranicama 42, 44 i 46, *Es muss sein* figurira kao još jedan lajt-motiv u sonati filozofsko-literarnog propitivanja odnosa težine i lakoće. Ta, kako Kundera kaže za ljubav, opasna metafora, povezuje tako filozofski problem, književnu razradu u likovima i aspekt je glazbene metode varijacije. U tom kontekstu individualno zadovolja jednu novu tezinu.

Patos situacije antičke tragedije, rezerviran i osiguran aurnama kraljeva, bogova, vlasti i religije, nadomješta se sekulariziranim prožimanjem bogatstva tradicionalnog, odnosno sposobnostima individue da u tom bogatstvu svojoj osebnosti da dignitet duhovne težine: «Tomaš se odvezao prema švicarskoj granici i ja zamišljam kako je sam kosati i smrknuti Beethovens dirigirao mjesnom vatrogasnom orkestru koji mu je za ristanak s emigracijom svirao marš *«Es muss sein»*»¹⁴

Priroda je *koincidencije* takva da nas izbacuje iz slijeda događaja dozvoljavajući nam da iz jedne -izvanjske- pozicije sagledamo dva toka ili dvije situacije koje se podudaraju. Ukoliko se primjećuju, koincidencije nam čaklje pružaju jednu od uzlaznih stepenica ka samosvjesnoj poziciji. I premda se koincidencije mogu pronaći dosta često, -ogromnu većinu takvih koincidencija-, kako i sam Kundera zapisuje -čovjek uopće ne primjećuje-. Smještena između slobode i nužnosti, slučaja i sudbine... koincidencija poprima obilježja od matematičke slučajnosti do mističnog poretka svijeta u kojemu -ništa nije slučajno-. Na koji način se slučaj upliće u *Nepodnošljivu lakoću postojanja?*

Šest slučajnih događaja, doveli su do poznanstva Tomaša i Tereze: slučaj teškog oboljenja mozga u Terezinom gradu, lišias

primarijsa, Tomaševa odsjedanja u hotelu u kojem je radila Tereza, slučajnost slobodnog vremena, slučaj da je baš Tereza bila u službi i da je baš ona došla poslužiti Tomaša. Može li se svim tim slučajevima odsvirati Beethovenov *Es muss sein* ili bi stvar morala preformulirati u *Es konte auch anders sein?* STO DAJE TEŽINU LJUBAVI: presuda odluke ljudskog uma (kako zapisuje Hegel u *Filozofiji prava*) ili presuda slučaja? Je li ljubav velika i sveta i nedostupna slučaju ili je upravo slučaj taj u okrliju kojega se može izvesti snažna duhovno-tjelesna veznost uz drugoga? «U nužnosti nema čarolije, a slučajnost ih je puna», bilježi Kundera i dodaje: «Ako ljubav treba da bude nezaboravna oko nje se od prvog trenutka moraju okupljati slučajnosti kao ptice oko svetog Franje Asiškog.»¹⁵ Krećući se između nužnosti i slučaja, Kundera pokazuje teške, sudbonsne, nepodnošljive osobine egzistencije okrenute lakoći, slobodi, život izvan konvencija — isto kao što će ismijati nužnosti i nepriko novenosti, dvoilčnosti građanskog reda u koje se žele zavrtiti egzistencije što u težini reda i provjerenosti tradicionalnog oblika života pronalaze smisao. Kundera podastire krajnosti ne zastajući ni na jednom polu isto kao što dvanaestonska glazba ne preferira posebno ni jedan ton. Podudarnost nije slučajna. «Jer upravo tako su komponirani ljudski životi. Komponirani su kao muzička skladba. Čovjek vođen svojim smislom za ljepotu, pretvara slučajni događaj (Beethovenovu glazbu, smrt na željezničkoj stanici) u motiv koji će zauvijek ostati u skladbi njegovog života.

Vraćač će mu se, ponavljat će ga, mljenjati će ga i razvijati kao kompozitor temu svoje sonate. Ana je mogla oduzeti sebi život i na drugi način, ali motiv željezničke stanice i smrti, taj nezaboravni motiv povezan s rođenjem ljubavi, privlačio ju je u trenucima očajanja, svojom mračnom ljepotom. Čovjek i neznačajki komponira svoj život prema zakonima ljepote i u časovima najdublje beznade.»¹⁶

Mistika Baudelaireovih suglasja dobiva tako svoju sekulariziranu verziju: suglasja slučaja prirode spuštaju se u svijet ljudske (ne)svjesne kreacije života, odnosno elemenata koje čine životni, duhovni kontekst. Opće i pojedinačno ovdje nisu shvaćeni kao pojani i zor, državni zakon i individualna sloboda, teles napretka povijesti i konkretni ljudski čin — riječ je o kreativnom očitavanju duhovne tradicije u kojemu i kroz kojega čovjek doseže dimenziju ljepote.

KATEGORIČKA SUGLASNOST S POSTOJEĆIM

Nepodnošljiva lakoća postojanja je knjiga o životnim prožimanjima suprotnosti. Jedna od suprotnosti koja se kao lajt-motiv provlači kroz djelo je odnos bestjelesne, -čiste-, velike, duhovne ljubavi i prisutnosti nesimpatične, fiziološke, oboružavajuće tjelesnosti. To što su Terezi prilikom prve pjesme kralja crjeva Kunderi je način da nas uvede u varijacije na temu odnosa duše i tijela. Kunderina ambivalentnost prema ljubavi -prostor je tih varijacija i izraz je svjetonazora po kojemu je krajnja mogućnost iskazana stavom: treba demistificirati ljubav zato što ne postoji, odnosno zato što je (bez obzira što ne postoji), ili čak upravo zato najviše trebamo.

Razina individualnog povezuje se istovremeno sličnostima koje prenose pitanje na razinu općeg. Terezino krhanje crjeva i njen bijeg pred tijelom (kao bijeg od asocijacija na kontekst majke) ide paralelno uz probleme koje su proizvodila crjeva Staljinovog sina u njemačkom logoru za drugoga svjetskog rata. K časta težnja za samozaboravom Tomaševu žene ide pod ruku sa samozaboravnim politikom koja svoja govna brizljivo čuva od gradskih trgova. Usred bezumlja rata, primjećuje Kundera, smrt Staljinova sina, do koje je pojednostavljeno rečeno došlo zbog govana (Engleski oficiri su se žalili da Staljinov sin ostavlja za sobom zagađen zajednički zahod), jedina je metafizička smrt. To je smrt koja svojom težinom pridodaje kontekstu postavljajući pitanja o teološkom odnosu čovjeka i boga: «Govno je težji teološki problem nego zlo. Bog je dao čovjku slobodu i možemo se na kraju krajeva suglasiti kako nije odgovoran za ljudske zločine. A odgovornost za govna pada u potpunosti na onoga tko je stvorio čovjeka.»¹⁷

Banalnost ljudske asocijacije, nesposobnost da se život sagleda u rasponu od animalnog do umjetničkog, bijeg pred nesnažanjem u prostor najpiličje moraliziranja, plutanje po površini života bez zbiljskog zahvaćanja njegovih krajnosti i prolaznih stanica — sve to u potpunosti odgovara Kunderinom terminu *kategoričke suglasnosti s postojećim*, specifične neposredovnosti ljudskog iskustva koja čovjeka pretvara u prvomajski instrument kiča, a kič principom mišljenja za masu. U nemogućnosti da drukčije osigura trajanje svoje uvijek i nužno i apriori samoskrivljene egzistencije, politika je uvijek osuđena za kič, na prepoznatljive i jasne metafore, skidanja glave i zatvaranja iza rešetaka, na sletove radene u slavu kraljeva, diktatora ili narodnih osloboditelja. Kada je narod osuđen na to da gradi piru-

ni diljem ravnica i planina pronosi slavu vladara, on je osuđen na prvu asocijaciju, na priznemo vlastitog instrumenta potencijalne samosvijesti, na jeftin osjećaj bratske odanosti... I kada i Kundera zapisuje da je «kič paravan iza kojeg se krije smrt», onda to treba očitati tako da je prividna ljepota ideološke laži zapravo smrt u ođganjanju.

Kundera ne odbacuje samo petokrake ispisane živim tijelima komunističke mladeži. On kritizira i nerazumljive zapadnih (partijskih) sektori koje se totalitarnom kiču Istoka suprotstavljaju banalnom idejom oprečnosti i potpuno nekritičke negacije. Kundera u kič smjesta i veliki marš Ljevice, 68. na Zapadu, doživljaj Sabinihinki skrbnika u Americi i političara koji poradi identifikacije u osjećaju tugaljivosti trče za djecom da bi ovojčevički svoju očinsku brigu za perpetuiranje svijeta u kojemu će i dalje vladati.

Sabina je bježeći pred totalitarnim kičem svoje domovine otišla do Amerike da bi u dubini vlastitog osjećaja pronašla tragikomično banalnu sliku obiteljskog reda za kojim je čeznula. Franz je doputovao na granicu Kambođe da bi sudjelujući u kiču velikog marša ljevice shvatio «kako je stvarnost više od sna, odnosno kako se od povijesti i slike o jednoj ženi treba okrenuti konkretnom» (djevojci u naočalima s kojom je u posljednje vrijeme živio). Kundera ga kažnjava smrću i tijelo predaje ženi. Oslobođenost od političkih peripetija Tomaša i Tereze završila je slikama mira i upravo kičaste idile dvoje ljudi koji su, okrenuti konačno jedno drugom, pronašli put ka zajedničkom miru. «Gospode bože», pitala se Tereza, u zabačenom češkom selu, «je li zaista bilo potrebno da stignu čak ovdamo pa da se uvjeri da je on volji. I u ovom slučaju sklad je razoren kaznom svevišnjeg autora».

Dobar igrač karata mora kod sulgraca ostaviti utisak da igra šablonski, uobičajeno. Ljevom će rukom tako i igrati. Bez takvog reda stvari (tako stvorene predodžbe) obrati ne bi donosili bitne promjene (bježiranja ne bi bila moguća). Tom obliku proizvodnja predodžbe iz kartama odgovara pristajanje na priču u odnosu muškarca i žene. Priča implicira faze unutar kojih se uopće ne mora biti. Može se igrati jednom rukom... Dodirnuti priču jednom rukom znači koristiti se njezinom snagom, energijom navike koja drugoga tjera u uobičajeni čin. Pristati na priču znači učiniti otklon: izvana uživati u rubovima uobičajenog.

Pretpostavka takvog odnosa je da jedan od sudionika igra «igru reda», drži se uobičajenih pravila, oduševljava se uobičajenim slikama, mislima... da se igra kategoričke suglasnosti s postojećim, dakle da se drži pravila koja svojim logosem predstavljaju domete objektiviziranog duha, morala, politike, običajnosti. Upravo to pristajanje na red svojom ograničenošću otvara prijelaz. Koristiti se snagom tog reda znači hodati rubom šablona, gurajući...

Hitjuci promijeniti odnos žena prema sebi u lječilištu u kojem se anonimnost i godine Kunderina junaka udružuju protiv iskustva i šarna istog — Kunderin junak medijskom aurom vlastite žene okreće zakonitosti dinamike u svoju korist. Dovoljno je bilo prošetati s televizijski obogatovorenih tijelom vlastite žene da *interes žena ude u red u kojemu vlada on kao osvajač, sakupljač, ljubavnik*; u red želje za potvrđivanjem, uzimanjem bilo kakvog pa i seksualnog učešća u svijetu nosilaca privilegiranog sloja.

Kunderin junak ide rubom samoproduhovene situacije. Gurajući žene pod sebe on samo omogućava da se jedna šablonska situacija perpetuira. Ideološki mrak modernog medija osvaja mrak spavače sobe. Ono što eventualno nadilazi situaciju, nije u igru niti ukalkulirano. Žene su žrtve jer su ulazeci u igru a priori izgubljene zbog nepravilnog starta (starta s predumišljajem). Ono što žele ne nalazi se na tijelu za kojeg će se zainteresirati. Zbog toga će, uredno probuđene, one uskoro biti i uredno ostavljene.

Romantička teza o čovjeku kao strijelci odapetog prema samoj sebi (Nietzsche, Hesse) element je poetičkog ustrojstva logosa, odnosno, egzistira u području koje obuhvaća poetičko ustrojstvo logosa. Svijet je ono što se od njega napravi; život je ono što se kao život očitata ili prošao.

Zaborav vodi čovjeka čistoj prozi unutar koje ima mjesta i za činjenje, zakon i pojam. Ođčitavanje je pak uvijek na neki način stvaranje i ono je uvijek poželjno. Jedna od mogućih konstrukcija svijeta, povijesti i ličnosti može se postaviti/okušati i na primjeru Kundera gdje se čovjek pojavljuje kao strijelca odapeta ka mjestu prevrata u povijesti i dobu u kojem caruje nezrela mladost, što se vraća i kakvi su tragovi?

Preskocjene lekcije zahtijevaju od govornika namještenu sigurnost. Zaobidna iskustva filozofije poteže «beskonačnost» — Može sa ideistički filozofi zato toliko fatalno olako izricati riječ beskonačno što su željeli ublažiti sumnju u osudnu konačnost svoje pojmovne aparature...²¹

Povratak unazad prati metodom re-evolutivnih vezova. On grubo uzima oblik didaktičkog. Mjesto ođčitavanja su upute ko-

je katkada ispada iz konteksta na sličan način na koji otpadaju brkovi na nezrelom golobradom licu. Podsjetimo na samo neka mjesta (ima ih dosta, i previše):

1. Pravilo br. 3. [Nepodnošljiva... str. 18] o tome koliko često se može biti s jednom ženom a da to ne «proizvede obaveze».
2. Pravilo o razlici između ljubavi i spavanja za ženom (isto, str. 21)
3. O utjecaju poetičke memorije na monogamnost muške ljubavi (isto, str. 248)
4. O dragocjenosti «osebujnog» u seksu (isto, str. 239.)
5. O odnosu koterije i seksa (isto, str. 169)
6. O nepisanim ugovorima među ljubavnicima (Knjiga smijeha i zaborava, str. 43)
7. O načinima proizvodnje ođajenosti kod ljubavnika (isto, str. 161/2 i tako dalje i tome slično.)

Ođčitavanje teksta istovremeno je stvaranje kotekata. Poetičko ustrojstvo logosa podize razinu otkrivanja logosa do stvaranja, a razinu poetskog do konstruiranja svijetovnog. U povjesti, govorio je Walter Benjamin, valja ići iskustveno, konstruirajući...

Kundera pokazuje da govor o ženskom tijelu može postati govor o onom kroz što se može očitati istina situacije u kojoj obitava naviknutost corpusa filozofije. «Ta djevojka mi», kaže Kundera, i ni na kraj pameti mu nije da govori o situaciji u kojoj se može očitati odnos misli i zbilje, «nikada nije pruzala mogućnost da, vireći kroz neku pukotinu, vidim sjaj njene goloti-

nje. Strah ju je, međutim iznenada rasparao kao mesarski nož. Činilo mi se da je preda mnom otvoreno kao raspolovljeno truplo junice obeješeno o kuku u mesnici...²²

VELIKOM «NAPRIJED» ODGOVARA VELIKO «NAZAD»

Politička zbilja zapadnog svijeta kao dovršenje ideje slobode (realiziranje stege morala i zakona) u oskudnosti postojećeg upućuje na propitivanje ishoditja

Nezgrapno, ružno i smiješno tijelo politike u svojoj dosadnoj agresivnosti skriva se iza dojeranosti ceremonijala, iza parada svečanih zdravica i dobrotvornih akcija. Isto kao što se filozofsko tijelo 19. stoljeća skriva u redu i samozakonodavnosti pojmovna kao specifičnom hipostaziranom redu građanskog društva (Adorno).

Besmislenost modernih ratova, apsurdnost «revolucionarnog terorizma», bizarnost i fašistoidnost državnih terorizama, dosadnost života osuđenih na politiku (i ideologiju) i protivljenje, smrt kao oruđe politike) sve to nagovještava prvo teorijsku, a onda i zbiljsku smrt politike.

Povijest hranjena idejom napretka, u osvrtnju prepoznaje politiku kao ideologiju. «Naprijed» i «snažno» i «veliko» ide ono koje je piramidalno u klin postavljeno. Velikom naprijed/odgovara veliko nazad? koje se vraća po osnovici svog problematičnog oblika.

Kada jedna zajednica najveći dio svoje energije troši na samorganiziranje i samopropitivanje samorganizacije — onda je to potpuno obratno od moguće konstruktivne situacije u kojoj bi se moglo osloboditi produktivnije stvaralačke zatonične energije.

Vrijeme je horizont djelatnosti, svojevrsan pokazatelj (diskontinuiteta) i zakonitosti. Heterogeni ili homogeni tok vremena, «jetzi» ili «spben» — pitao se bergsonovski Benjamin. Podvojenosti vremena odgovarajuća je u osnovi polaritetna usstrojenost (ne)prisutnosti odnosno (ne)djelatnosti duha.

Gdje je duh na djelu, politika bi morala biti znanost volje. Ali gdje je duh pokleknuo, na djelu je samovolja ideologije. Duh sa-

vrijeme u mirisu, zoru, prometu (asocijaciji... dokidajući silu zaborava. Sila ideologije ne zaboravlja dokinuti bilo kakvu potrebu za duhovnom djelatnošću.

Pet godina nakon historijske scene veljače 48. kada se zajednički obraćaju narodu Gotwald i Clementis — fotografije se reću i jedan od njih s nje nestaje. Od tada njega u prošlosti na tom mjestu nije bilo. Clementis nije rehabilitiran. Da jeste, doživio bi čudnu sudbinu ljudi koji desetljećima budu uskraćivani, progonjeni, zlostavljani, onemogućivani, da bi se u jednom trenutku nakon toliko godina našli u istoj točki s koje su potonuli. Vrijeme progona je golema provalija koja onemogućava da se uspostavi kontinuitet. Prgostovsko pak pronalaženje vremena Kundera erotizira: «I dok se kretao na njoj, naprijed i nazad, činilo mu se da se stalno kreće iz djetinjstva u zrelost i natrag, od dječaka koji bespomoćno posmatra divovsko tijelo žene do muškarca koji to tijelo steže i kroti. Taj pokret, obično dug jedva petnaestak centimetara, bio je za njega dug tri decenije.»²³

Kad lopov voli seosku učiteljicu onda je on sam u sebi raspoložen na ideju reda sa zaštitnim znakom učiteljice i na otpor prema tom redu koji se iskazuje činom krađe. Dva se svijeta sudaraju u jednom čovjeku i to je dovoljno za nagib, prijepor, erotiku... ljubav. Kada boksač voli leptira onda on iskazuje istodobnost svijeta agresivnosti sa zaštitnim znakom boksaških rukavica i svijeta nježnosti sa kičastom suptilnošću leptira.

Kada mesar voli «bojažljive oči junice» onda on propisuje zakon erotike o istodobnosti («mesarkse») agresivnosti tijela i («plašljive») bojažljivosti (očiju junice), zakon o istodobnoj prisutnosti naizgled nespojivih suprotnosti. U tom smislu erotika se razotkriva kao specifičan oblik izmirenja suprotnosti, tj. na razini misaonog kao svojevrsan oblik spekulacije.

Dok su se ruski tenkovi raspoređivali po Čehoslovačkoj, majka Kunderinog junaka Karela u «Knjizi smijeha i zaborava», brinula se o neobranim krškama u vrtu. Vremenom je ta perspektiva gledanja postala simpatična i samom Karelu. Kao jedno životno iskustvo, ovo gledanje na političko i prirodno, pretvara se nešto kasnije u sistem (način) metodu kako da se ono što je daleko učini bližim, odnosno kako da se promjenom perspektivne podigne erotički naboj situacije. Karel podstiče majku da u situaciji kada ga očekuju dvije gole žene priča o svojim školskim danima. I dok u ženama raste nestrpljenje, u Karelu se razvija svijest o blizini onog što se progna dovoljno daleko.

Distanca je ta koja budi erotsko. Ona umnogostručava mogućnosti i izmiruje vremenske i prostorne medije.

U samo jednom trenutku, u toj slici s majkom i ženama u prizoru kojim bismo htjeli završiti kazivanje o Kunderi i kazivanje Kunderom, autor uspijeva prikupiti silnice nekoliko svojih velikih tema, spojivši ih u briljantnu atmosferu jedne večeri. Tu su nezaobilazni (u ovom slučaju ne, ali katkada pomalo i dosadni) *sovjetski tenkovi* (ovaj put u promijenjenoj perspektivi). Tu je sjećanje, odnosno borba protiv zaborava koja u ovom slučaju rezultira prisjećanjem jedne žene; tu su nadalje ljubav i seks (ovdje u svom obliku trojne sinteze (Eva, Karel, Marketa); zatim *lajt-motiv* kruške i tenkova kao književni oblik postavljanja *teorijskog pitanja* o mogućim perspektivama i načinima gledanja *na iskustvo i politiku*. Kundera također ne zaboravlja ni ono *cičničko i duhovito* (navođenje majke da u prisutnosti golih žena recitira patriotsku pjesmu); tu je Kunderina samoironična komičnost, kada dovršavajući simulantku s dvije žene uzvikuje: «Ja sam Bobby Fisher».

* Kundera je citiran prema izabranim djelima objavljenim u Sarajevu 1985. god u izdanju «Veselina Maslele».

1. *Nepodnošljiva laleća postojanja*, str. 184.

2. *Sala*, str. 238,7

3. *Isto*, str. 84

4. *Knjiga smijeha i zaborava*, str. 199.

5. *Isto*, str. 108.

6. *Sala*, str. 81.

7. *Isto*, str. 102.

8. *Isto*, str. 102.

9. *Isto*, str. 102.

10. W. F. Haug: *Kritika ročne estetike*, IICSSOS, Beograd 1981. str. 28.

11. *Život je negdje drugdje*, str. 212.

12. *Isto*, str. 281.

13. *Isto*.

14. *Nepodnošljiva laleća postojanja*, str. 16.

15. *Isto*.

16. Citirano prema: Jeanne Marie Gagnebin: *Zur geschichtsphilosophie Walter Benjamins*, Verlag Palm & Enke Erlangen, 1978. str. 125.

17. *Nepodnošljiva laleća postojanja*, str. 44.

18. *Isto*, str. 63.

19. *Isto*, str. 67.

20. *Isto*, str. 290.

21. *Isto*, str. 33.

22. *Knjiga smijeha i zaborava*, str. 85.

23. *Isto*, str. 34.